

TÜRKMENİSTAN'DAN GÜL SENÜBER

HİKÂYESİ

Dr. Nerin KÖSE

Anlatı geleneğimizin en güzel örneklerinden olan ve sözlü ürünlerimizin hemen hepsini bünyesinde barındıran halk hikâyelerimiz, Türk dünyasının çeşitli topluluklarında, değişik şekillerde bugün de yaşamaktadır. Ortak bir geçmişe sahip oluşumuzun yol açtığı bu durumun değişik şekillerde de karşımıza çıktığı olmaktadır. Nitekim Anadolu sahasında ve pek çok Türk topluluklarında rastlanmayan bazı hikâyeler, sadece bir grupta tesbit edilebilmektedir. Elimizdeki Türkmençe Gül Senüber hikâyesi gibi. 1943'te kurulan Özbekistan - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ilimler Akademisi ile Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün birlikte topladıkları "Prens Sanavbar" adlı ¹ hikâyeden söz ediliyorsa da elimizde olmadığı için, söz konusu hikâyey-le aynı olup olmadığını bilmiyoruz.

"Gül Senüber" hikâyesi Türkmen şairlerinden Şeydayn²'nin tasnif ettiği bir anlatı olup başka iki hikâye ile birlikte "Dessanlar" adıyla Türkmenistan neşriyatı olarak Aşkabat'ta basılmıştır. Anlatı, söz konusu kitabın 77-137 sayfaları arasında bulunmaktadır³.

Gül Senüber, klâsik halk hikâyelerimizin şekil özelliğini göstermekte olup nazım nesir karışıktır. Olayların Çin ile Şehr-i Şebistan arasındaki olağanüstü vasıflı varlıkların ülkelerinde geçtiği

hikâye "Emma râviyâ-i ahbâr ve nakilân-ı âsâr ve muhaddisân-ı destân-ı bustân-ı kühen ve Huma çınanı-harmânı- suhan hırki suhan ra ba suhan zaman, künid..." şeklinde uzayıp giden ve kitaplardan sözlü geleneğe geçtiği kabul edilen bir giriş klişesiyle⁴ başlar. Asıl hikâye kısmında ailesi ve kendisi tanıtıldıktan sonra sıra, kahramanın macerasının anlatılmasına gelir. Sonuç bölümünde ise Senüber'le sevgilisinin kavuşmaları ve evlenmeleri konu edilir. Anlatı "İlahi hemme mu'minleri muradına etgürsin" (3, s:137) şeklinde bir bitiş formeli (dua) ile sona erer⁵. Hikâyenin nesir kısımlarında bir yerden, bir olaydan, bir kişiden diğerine geçerken -halk hikâyelerimizdeki gibi- "Gül Perizat hem naz, kirişmi birlen cugap birdi" (3, s:78), "bir söz diydi" (3, s:92) veya "bu gazalnı okıdı (3, s:113) şeklindeki geçiş formelleri pek sık göze çarpmaktadır.

Nazım kısımlarına gelince... Hikâyede toplam 63 tane şiir vardır. Bunların en kısası 1'er dörtlük halinde olup, birleştirilince -söylendiği anda ve konuda- bir türkünün haneleridir (3, s:88-89), en uzununu ise Senüber'in Gül'e olan aşkını ve bu yüzden o ana kadar başından geçenleri hikâye ettiği 44 dörtlükten meydana gelen ve 11'li hece ile söylenmiş olan koşmadır (3, s:120-125).

Anlatıdaki şiirlerin hece ölçüleri ve mısra sayıları, sabit bir karakter arz etmemektedir. Nitekim ekseriyeti 11'li olmak üzere 8'li, 14'lü, 15'li hece ile söylenmiş türkülerin sadece 4 tanesi 5 mısralıdır (3, s:106-107, 98,94-95, 92-93). Diğerleri dörder mısralık bentler halindedir. (Tablo:1). Ancak bütün türküler koşma düzeniyle söylenmiştir.

Tablo:1

4 Mısralı Olanlar				5 Mısralı Olanlar			
8'li	11'li	14'lü	15'li	8'li	11'li	14'lü	15'li
hece	hece	hece	hece	hece	hece	hece	hece
17	36	4	2			1	3

Gül Senüber'in konusu kısaca şöyledir: Çin padişahı Hurşit Şah'ın Senüber adında, çok güzel bir oğlu vardır. Günlerden bir gün şahzade, rüyasında gördüğü Şehr-i Şebistan Kralı Ferruh Şah'ın kızı Gül'e âşık olur. Oğlunun yemeden içmeden kesildiğini, gülmeyi unuttuğunu gören babası sebebini öğrenince, memleketin bütün güzel kızlarını alıp getirmelerini ister. Ancak Senüber'in gözü, hiçbirini görmez ve babasından "sevgilisini bulmak üzere yola çıkmak için izin ister. Coralarını yanına almadan 5 gemi ve 500 askerle yola çıkar. Yanına aldığı vezir oğlu Ziver yolda hastalır ve ölür. Çeşitli ülkeleri geçtikten ve birçok sıkıntıları atlattıktan sonra nihayet Şehr-i Şebistan'a gelir. Melike Gül'e kavuşan Senüber, onunla birlikte geçirdiği güzel günlerden sonra Cadılar Ülkesi'ne gelirler. Senüber, Mahrengiz'i hatırlar ve onu da alarak Çin Macin'e doğru yollanırlar. Yolda aklına, memleketinde bıraktığı coraları ve ailesi gelir. Babasına bir mektup yazar. Bunun üzerine babası yola çıkar ve Umman Denizi

mevkiinde oğluna kavuşur. Hızır'ın yardımıyla denize gömülen gemilerini, -haleyiklerini ve Ziver'i de bulur. Bunun üzerine hep birlikte Çin Macin'e dönerler; Gül ile Senüber, Ziver ile Mahrengiz evlenirler.

Gül Senüber fantastik bir aşk hikayesi olmanın yanı sıra çeşitli kültür dönemlerimizden birçok motifleri ihtiva etmektedir.

Türk tarihinin en eski dönemlerinden biri devam edip gelen savaşın dönme, evlenme, doğum, atayı anma v.b. sebeplere bağlı olarak düzenlenen "toy" geleneğine⁶ Gül Senüber'de rastlıyoruz. Nitekim sevgilisi Gül'ü aramak için Şehr-i Şebistan'a gitmek üzere memleketini ve ailesini terkeden Senüber'in babası Hurşit Şah önce ondan aldığı mektup üzerine yola çıkıp Umman Denizi yakınlarında oğluna kavuşur ve bir toy verir(3, s:129).

Bilindiği gibi Türk destanlarında "kırk motifi, oldukça yaygındır. Özellikle göçebe boylarının hayatını anlatan bu anlatılarda "alp"ların yanında "kırk yiğit", hatun ile kızlarının yanında ise "kırk ince belli kız" vardır. Meselâ yeni bir sefere çıkmadan önce hatunu Kanıkey'in sarayında kendisi ve kırk yiğidi için verilen ziyafetle Manas'a eşinin "kırk ince belli kız"ı, hizmet ederler⁷. Beyrek'le düğünü kurulan Banı Çiçek'te gözü olan Bayburt Hisarı'nın beyi yedi yüz kâfir ile gelin odasına hucum ettiğinde kırk yiğidinden biri olan Naib'i, onları kurtarma bahasına -şehit olur⁸. Bu özelliği bu hikâyede de tesbit ediyoruz. Nitekim Senüber memleketine döndükten sonra Hurşit Şah, oğlunun Gül ile evlenmesi sırasında 40 gün 40 gece

eğlence düzenletir ve fakirlere hayır ih-
san yapar (3, s:135).

İncelediğimiz hikâye din ve tasavufi
unsarlar bakımından oldukça zengindir.
Mesalâ Senüber sadece cadıların bulun-
duğu bağdan kurtulmak için yerden al-
dığı bir avuç toprağı karşısına çıkan ca-
dının üstüne atarken "ism-i âzâm duası"
nı okur (3, s:96), Babasına kavuşan Se-
nüber memlekete dönmek ister. Ancak
yola çıkarken beraberinde 5 gemi ile as-
keri yanında yoktur. Yardım istemek
üzere adını anar anmaz Hızır ortaya çı-
kar. Onunla birlikte yönlerini kibleye
dönerek iki rekât namaz kılarlar. Senü-
ber Allah'a "Elemin yaratgan kadın Al-
lahım" sözleriyle yalvarırken Hızır
"amin" demektedir (3, s:131).

Kahramanların istediklerine kavuş-
tuklarında da Allah'a dua ettikleri ol-
maktadır. Nitekim Senüber Hızır'ın yar-
dımıyla gemilerine ve kaybettiğı asker-
lerine kavuştuğunda Allah'a

Şükür Hakk'ın dergehine,

Gör niçile german eyledi

sözleriyle dua eder (3, s:134, 1 no.lu
dipnot).

Hikâyenin sonundaki dua bölümün-
de de islâmi özellikler söz konusudur.

..... "Dostlar şat boldı, düşmanlar
mat, İlahî cümleyi - İmmatı Muhamme-
tin mirat maksadına etirgil, hususan ha-
nende, şenebende ve nebişendeyi..." (3,
s:136) satırları, bunu gayet güzel ifade
etmektedir.

Dikkatimizi çeken bir başka nokta
da, Hızır'ın gerçekleştirdiğı olağanüstü
işlerde Hz. Ali'ye has olduğuna inanılan
hususların izleri oldu. Nitekim kendini
yardıma çağırın Hızır Umman Denizi'ne
beş pençesini vurunca o çılgın deniz

dalgalanır ve Senüber de sevdiklerine
kavuşur (3, s:134). Burada Hızır, Hz. Ali
gibi değerlendirilmiştir. Zira Alevi Bek-
taş Edebiyatında Miraç'ta, Hz. Ali'nin
Muhammed'e bir aslan suretinde görün-
düğüne inanılmaktadır (9, s:368),

Bilindiğı gibi Alevî-Bektaş Edebiya-
tı'nın en büyük özelliklerinden biri ne-
feslerinin kendi inançlarıyla örülmesi,
kutsal tanıdıkları kişilerin menkıbeleri-
ni aksettirmesidir. Oniki İmam'ı öven,
hatta tenasuh inancının manevi seyrini,
bu konudaki tecellileri anlatan devriye-
ler de bu gruba girerler. Adem'le yer
içer; Nuh ile Tufan'a uğrar; İbrahim'le
Kâbe yapar, İsa ile göğ, Musa ile Tur
Dağı'na çıkar. Nesimi ile yüzülür (9,
s:364-365). Aynı özelliğı Gül Senüber'de
de görüyoruz. Nitekim Senüber Cadılar
ülkesi'nden ayrıldıktan sonra gene yola
çıkarak ve bir mezarlıkta uyuyakalır. Rü-
yasında bir ses "ileride bir çarbağ oldu-
ğunu, oraya gitmesini", söyler. Senüber
uyanır ve giderek bir havuz kenarına ge-
ler. Orada 40 kişi şarap içmektedir. Ona
"göğ bakmasını, gördüğünü söylemesi-
ni" isterler. Senüber denileni yapar ve 4
katta İsa'yı; 6 katta Mescidi Aksa'yı bü-
tün peygamberleri, Cebrail'i; Musa'nın
Tur'unu; Yusuf'un satıldığını; Yakup'un
zindan'a atıldığını; Nesimi'nin derisinin
yüzüldüğünü; İbrahim'i, Halil'i, Ali ile
11 oğlunu gördüğünü söyler (3, s:100-
102).

Gül Senüber'de mitolojik motiflere de
rastlıyoruz. İslâm kozmolojisine göre ar-
zın etrafını çepeçevre kuşatan, yeşil
zümrütten Kaf Dağı'nda Zümrüdü anka
oturmaktadır. Bir çeşit akbaba olup nice
hükümdarlara akıl verdiği kabul edilen
ve adına Simurg da denilen bu kuş¹⁰ an-

latı geleneğinde; cinlerin, devlerin oturduğu; yani insanların ulaşamayacağı bölgelere kahramanın ulaşmasını sağlayan, kanatları çok parlak bir varlık¹¹ olarak karşımıza çıkar. Nitekim kuşlar bahçesine geldiği sırada ağaçtaki meyveleri yemek üzere omzuna çıkan ancak ayaklarıyla kendisini öldürmek isteyen adamlardan -yaptığı bir salla- kaçarken kaza geçirip denize düşen Senüber'in yanına gelir ve onu kurtararak (3, s:110) Şehr-i Şebistan'a götürür (3, s:111-113).

Bilindiği gibi Yaralı Mahmut hikâyelerinin bir varyantında Ali Bezirganın oğlu Mehmet'in memleketini ve anasını bırakarak İstanbul'dan ayrılmasına sebep Osmanlı padişahının, Gence padişahının hazinesinde bulunan, geceleri bütün Acem padişahının hazinesinde bulunan, geceleri bütün Acem ülkesine aydınlatan bir çift "Çamçırak Taşı"nın elde etmek istemesidir (12, s:110). İşte bu "ışık veren taş motifi", incelediğimiz hikâyede aynı özellikte ancak, "denizden çıkan öküzün ağzındaki bir mücevher" (3, s:91-92) olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Denizden çıkan öküz" (3, s:91) unsuru, İran kozmolojisi ile ilgili olmalıdır. Zira şark mitolojisine göre arz karanlık bir su ile çevrili, bir inanışa göre meleklerin omuzu üstünde, bir inanca göre de bir öküzün sırtında duran; Kaf Dağı adlı yakut (veya zümrüt) kayanın bu öküze (ya da öküzün kayaya) destek olduğu bir yerdir (10, s:50-60). Muhtemelen halk muhayyilesi bu "zümrüt renkli, parlak taştan kaya"yı destek bulduğu öküz"le birleştirip, öküzün yanında Kaf Dağı'nın küçüklüğünü de belirterek ifade etmiş olmalıdır. "Öküz"ün çıkıp geldiği denizin

de, arzı çevreleyen "karanlık su" olarak değerlendirildiğini sanıyoruz.

Gül Senüber'in en önemli yanı, Seyfülmlük hikâyesinin âdeta bir varyantı şeklinde olmasıdır. Kahramanların isimleriyle bazı ülkeler hariç, özellikle anlatının "ıncera" ve sonuç" bölümleri, büyük bir benzerlik göstermektedir. Şöyle ki;

1. Gerek Senüber (3, s:83), gerekse Seyfülmlük 513, s:16) sevgililerini aramaya giderlerken yanlarında saray vezirinin oğlu ve en iyi arkadaşı olan genç vardır. Ancak bu gençlerin adlarının farklı olduklarını hemen kaydedelim.

2. Sağ olarak karaya çıkmayı başarırlar.

3. Her iki hikâyenin kahramanları da sevgililerini ararken "Zengiler ülkesi" ya da "Berzenni Padişahlığı" denilen, yamyamların bulunduğu adaya gelirler ve o ülkenin padişahının kızı anlatının asıl kahramanlarına âşık olur (14, s:601-602; 3, s:103).

4. Senüber ve Seyfülmlük'ün gurbette iken uğradıkları memleketlerden biri de "Kayış Baldır Mahlûklar Ülkesi"dir. Onların sırtlarına bindikleri kahramanları boğmaya çalışmalarını (3, s:106; 14,s:601) her iki hikâyede de görüyoruz.

5. Seyfülmlük de, Senüber de hikâyenin başında çıkan fırtınada kaybettikleri arkadaşlarına anlatının sonunda kavuşmaktadırlar (3, s:134;13, s:606).

6. Bu konuda söylenecek son şey, her iki hikâyenin sonuçlarındaki benzerlik üzerinedir. Nitekim Senüber'le Seyfülmlük'ün düğünleri beraber kurulur (3, s:136-137; 14, s:610). Üstelik vezir oğul-

larının eşleri anlatının kahramanı olan şah (14, s:610) veya hükümdar (3, s:136) tarafından tayin edilen, hikâye kahramanının sevgilisini ararken tanıdığı bir kızdır.

Anlaşılabacağı üzere halk hikâyeleri tasnif edilirken daha önce bilinen konuların yeni teşekküller içinde bazan motifler, bazan epizotlar, bazan da yer ve şahıs adlarında değişiklik yapıp, adaptasyonlar şeklinde işlendiği Gül ile Senüber'de çok açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle Seyfûlmülük hikâyesi ile olan büyük benzerliği, bunu daha iyi izah etmektedir.

Mitik, epik ve mistik unsurların bir sentezi olarak düşündüğümüz bu hikâyenin teşekkül tarihi herhalde XVII. yy.'dan daha sonraki bir döneme ait olmamalıdır. Bugünkü özellikleri halâ muhafaza etmesiyle açıklanabilir. Tabi ki, bu görüşlerimizin kesinleşebilmesi için, aynı çevreden daha çok hikâyenin incelenmesi gerekmektedir.

NOTLAR

1. "Türk Dünyası Edebiyatı" Haz: Halil Açık-göz, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1991.
2. TÜRKMEN ANSİKLOPEDİSİ, "Şeydayı" Maddesi, (hazırlanmaktadır)

3. MAĞRUPI, ŞEYDAYI, ŞABENDE "Des-sanlar" Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1982.
4. BORATAV, Petev Naili, Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği", Adam Yayınları, İstanbul 1988, s:44.
5. TÜRKMEN, Fikrek "Aşık Garip Hikâyesi üzerinde Mukayeseli Bir araştırma", Bay- lan Matbaası, Ankara 1974, s:VIII (Giriş Bölümü).
6. ÖGEL, Bahattin "Türk Kültürünün Geliş- me Çağları", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s:776-788.
7. İNAN, Abdülkadir "Manas Destanı", Kül- tür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1000 Temel Eser Dizisi, Ankara 1985, s:75.
8. ERGİN, Muharrem "Dede Korkut Kitabı", Boğaziçi Basın ve Yayınevi, İstanbul 1986, s:72.
9. TÜRK HALK EDEBİYATI ÖZEL SAYISI, Türk Dili Dergisi, Cilt: XIX, Sayı:207, An- kara 1968.
10. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Cilt:6, s:58-61, "Kaf Dağı" maddesi.
11. BORATAV, Pertev Naili "Az Gittik, Uz Gittik", Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s:82- 85.
12. MAKAS, Zeynelabidin "Yaralı Mahmut ile Mehbûb Hanım Hikâyesi" Atatürk Üni- versitesi Edebiyat Fakültesi Erzurum 1979 (Doktora ön çalışması).
13. B.N. "Seyfûlmülük" Sıralar Matbaası, İs- tanbul 1968.
14. AKKOYUNLU, Ziyat Abdulmecit "Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri" Hacettepe üniversitesi Türk Dili ve Ed. Bölümü, Ankara 1982 (Basılmamış doktora tezi).

MİLLÎ FOLKLOR'un

İkinci cildine sahip olabilmek için

son fırsat...

Posta Ücreti Dahil- 150.000-TL.

(Yazışma Adresimizden İsteyebilirsiniz.)